

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

РОЩІН ІГОР ГЕННАДІЙОВИЧ

УДК 373.5.016-057.874:796.011.1

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЗАГАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ УКРАЇНИ
(1932–2011 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Тернопіль – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Комунальному вищому навчальному закладі «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
КУЗЬМЕНКО Василь Васильович,
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», завідувач
кафедри педагогіки, менеджменту освіти й інноваційної діяльності.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ПРИСТУПА Євген Никодимович,
Львівський державний університет фізичної культури, ректор;

доктор педагогічних наук, професор
ПРОНІКОВ Олександр Костянтинович,
Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т. Г. Шевченка, професор кафедри педагогіки,
психології та методики фізичного виховання;

доктор педагогічних наук, доцент
СТРАЖНИКОВА Інна Василівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
доцент кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика.

Захист відбудеться 28 вересня 2016 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 26 серпня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Янкович О. І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Зміни, що відбуваються в усіх сферах життя українського суспільства, потребують невідкладного вирішення багатьох проблем у галузі освіти, оскільки саме вона має відігравати конструктивну роль у підготовці особистості XXI століття. Вимоги сьогодення орієнтують педагогічний процес загальноосвітніх шкіл на підготовку випускників не лише до інтелектуально насиченої праці, а й до життя, яке для досягнення особистісного успіху потребує докладання значних зусиль, зокрема фізичних. Оскільки належна фізична підготовка випускників загальноосвітніх шкіл є одним із визначальних чинників активної життєдіяльності, актуальним на сьогодні стало використання позитивного історико-педагогічного досвіду теорії та практики організації загальної фізичної підготовки учнівської молоді.

Важливе значення загальної фізичної підготовки підростаючого покоління не лише як економічного потенціалу країни, а й як складової зміцнення здоров'я нації, підтверджується в низці державних документів, зокрема в Законі України «Про фізичну культуру і спорт» (1994 р.), «Національній доктрині розвитку фізичної культури та спорту» (2004 р.) та інших. Сформульовані в них завдання освітньої політики визначають не лише стратегію реформування системи національної освіти, а й напрями подальшого наукового пошуку щодо змісту, форм, методів і засобів загальної фізичної підготовки учнів.

Гостроту та актуальність зазначеної проблеми, що підкреслює її значущість та назрілу необхідність негайного розв'язання, засвідчує той факт, що за останні роки значно погіршився загальний стан здоров'я людей у світі загалом та в Україні зокрема, що спричинило різке зниження рівня працездатності та тривалості продуктивного життя. Доцільність нашого дослідження зумовлена й потребою розв'язання низки суперечностей, характерних для сучасного стану інтеграції освітньої галузі та галузі «Фізична культура і спорт», між:

- здобутками історико-педагогічної науки з початку XX століття до початку XXI століття та відносно недостатнім конструктивно-критичним переосмисленням теорії та практики організації загальної фізичної підготовки учнів старших класів загальноосвітніх шкіл;
- необхідністю забезпечення цілісності педагогічного процесу загальноосвітньої школи та адекватністю відображення фізичної підготовки в змісті шкільної освіти;
- об'єктивною індивідуальною і суспільно детермінованою потребою у фізично підготовлених особистостях та реальною практикою використання сучасних технологій фізичної підготовки старшокласників;
- суспільно зумовленою необхідністю реформування загальної середньої освіти на основі кращого досвіду зі збереженням національної автентичності та недостатньою кількістю системних історико-педагогічних досліджень із проблем загальної фізичної підготовки учнів старшої школи.

Як засвідчує аналіз теорії та практики навчання підростаючого покоління, проблеми організації та змісту загальної фізичної підготовки учнів різних вікових категорій та різних типів навчальних закладів постійно знаходяться в центрі наукових досліджень з педагогіки, психології, фізкультури і спорту, соціології, медицини та фізіології протягом усього періоду розбудови української держави. Вивчення доробку дослідників минулого та сучасності засвідчило, що із широкого кола питань, що потребують додаткового осмислення й наукового опрацювання, найменш розробленим є обґрунтування змісту, форм і методів загальної фізичної підготовки учнів старшої загальноосвітньої школи.

Підґрунтям для розв'язання цього завдання слугують педагогічні та різногалузеві дослідження, присвячені:

– історії розвитку освіти, педагогічної думки та шкільництва в Україні (Л. Березівська, В. Кремень, В. Кузьменко, О. Пометун, О. Сухомлинська та ін.);

– науковому дискурсу щодо вироблення теоретико-методологічних засад історико-педагогічних досліджень, зокрема з проблем педагогічної персоналістики (В. Луговий, І. Стражнікова, О. Сухомлинська та ін.);

– з'ясуванню змісту, структури та завдань фізичної підготовки учнів українських шкіл на різних історичних етапах (І. Боберський, Г. Ващенко, О. Проніков, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський тощо);

– встановленню фізіологічних основ рухової активності людини (П. Анохін, В. Бехтерев, І. Павлов, І. Сеченов та ін.);

– розробці гігієнічних та валеологічних питань, пов'язаних із розвитком та навчанням учнів (Г. Апанасенко, Є. Аркін, В. Гориневський, Т. Єрмакова та ін.);

– визначенню місця і ролі спортивного тренування у фізичній підготовці підростаючого покоління (Б. Ашмарін, Е. Вільчковський, В. Платонов, В. Столітенко, В. Холодов, Б. Шиян).

Аналіз наукових розвідок останнього часу переконує, що значно активізувалися історико-педагогічні дослідження українських учених щодо різних аспектів проблеми фізичної підготовки учнівської молоді, а саме: запровадження елементів народної педагогіки у фізичне виховання учнів (Н. Деделюк, Є. Приступа), використання технологій спортивних тренувань у навчально-виховному процесі школи (В. Бальсевич, О. Демінський), внесок учених і педагогів окремих регіонів України (А. Бондар, В. Вербицький, О. Гальченко, Н. Гнесь).

Ретроспективний аналіз архівних матеріалів, державних документів, дисертаційних досліджень та вітчизняної науково-педагогічної літератури засвідчує актуальність проблеми загальної фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл. Водночас на сьогодні недостатньо вивчений взаємозв'язок між фізичним розвитком, фізичним вихованням та фізичним здоров'ям школярів, епізодично узагальнено технології, форми та методи загальної фізичної підготовки

учнів загальноосвітніх шкіл України. Отже, актуальність проблеми, її теоретична й практична значущість, виявлені суперечності та недостатній рівень розробки й висвітлення у вітчизняній педагогічній науці зумовили вибір теми дослідження **«Теорія і практика загальної фізичної підготовки старшокласників загальноосвітніх шкіл України (1932–2011 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи є частиною дослідження комплексних науково-дослідних тем Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» «Теоретико-методологічні основи вдосконалення системи освіти та поліпшення її кадрового забезпечення» (державний реєстраційний номер 0104U010624) та «Історико-педагогічні аспекти розвитку неперервної освіти в Україні та зарубіжжі» (державний реєстраційний номер 0115U002891). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (протокол № 1 від 23.01.2014 р.).

Об'єкт дослідження – загальна фізична підготовка старшокласників у теорії та практиці шкільної освіти України.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади генези загальної фізичної підготовки учнів старшої школи України у 1932–2011 рр.

Мета дослідження – на основі конструктивно-критичного аналізу обґрунтувати теоретико-методичні засади генези загальної фізичної підготовки учнів старшого шкільного віку протягом 1932–2011 рр. та визначити перспективи реалізації історико-педагогічного досвіду в сучасному процесі реформування загальноосвітньої школи України.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу джерельної бази окреслити історіографію проблеми та розкрити сутність базових понять стосовно учнів загальноосвітніх шкіл «фізична підготовка», «фізичне виховання», «фізична культура», «фізичний розвиток».

2. Обґрунтувати періодизацію розвитку теорії та практики загальної фізичної підготовки учнів старшої школи України у 1932–2011 рр.

3. З'ясувати історичні передумови формування нормативно-правової бази загальної фізичної підготовки старшокласників у визначених хронологічних межах.

4. Схарактеризувати ключові принципи добору змісту загальної фізичної підготовки старшокласників як базової складової системи фізичного виховання у досліджуваний період.

5. Визначити тенденції розвитку змісту, форм і методів загальної фізичної підготовки учнів старшої школи України з 1932 р. до 2011 р.

6. Розкрити можливості використання історико-педагогічного досвіду загальної фізичної підготовки учнів старшої школи в умовах сучасного реформування шкільної освіти.

Концепція дослідження полягає в реконструкції цілісного «історіографічного образу» розвитку загальної фізичної підготовки учнів старшої школи на українській території, що відображено в історико-педагогічній та різнопрофільній літературі. Реалізація концепції передбачає з'ясування теорії та практики розгортання історіографічного процесу за радянського та новітнього періодів.

Концепція ґрунтується на системно-хронологічному підході до розгляду основних детермінант, змісту та організації загальної фізичної підготовки учнів старшого шкільного віку як складової частини педагогічного процесу загальноосвітніх шкіл, що відбувається під впливом суспільно-політичних та змістовно-структурних чинників; методологічному принципі історизму як квінтесенції дослідження; принципі єдності історичного та логічного; функціонування шкільної освіти як основи підготовки людини до успішного життя в особистісному та професійному вимірах. Аналіз історичних витоків, особливостей і тенденцій реформування системи загальної фізичної підготовки старшокласників забезпечує можливість з'ясування трансформаційного потенціалу та стратегічних напрямів її подальшого вдосконалення.

Мета роботи, її науково-теоретичні засади зумовили обґрунтування концептуальних положень:

1. Загальна фізична підготовка учнів старших класів загальноосвітніх шкіл України розглядається як педагогічна система, якій притаманні такі атрибутивні характеристики: цілісність самостійної якісної освітньої одиниці за своєю формою, цільовою спрямованістю і змістом; ієрархічність підсистеми системи фізичного виховання в макроструктурі загальної середньої освіти; наявність специфічних закономірностей і внутрішніх системотворчих зв'язків; постійна її взаємодія із зовнішнім соціально-педагогічним середовищем; динамічність, здатність до саморозвитку та самоорганізації.

2. Розвиток змісту загальної фізичної підготовки учнів здійснюється як процес, під час якого її зміст не накладається лінійно на часову координату і не сприймається як механічний результат суми послідовних подій, а урізноманітнюється, поповнюється новими компонентами і взаємозв'язками, зазнає випадкових впливів, розвивається на основі поєднання традицій та інновацій. Як самостійний системний феномен загальна фізична підготовка старшокласників має свої інституційні, цільові, змістові, процесуальні особливості. Як складова макросистеми загальної середньої освіти вона зазнає впливу таких же суспільно-політичних, культурно-історичних, соціально-економічних, організаційно-педагогічних чинників, що і макросистема, і повною мірою відображає закономірності, напрями й суперечності її розвитку протягом усього розглянутого періоду.

3. Становлення змісту загальної фізичної підготовки старшокласників розглядається як динамічний процес, сукупність взаємопов'язаних етапів, які характеризуються певними тенденціями, що зумовлювали істотні зміни в навчальних планах і програмах.

4. З'ясування характерних особливостей кожного етапу розвитку загальної фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл протягом окресленого періоду здійснювалося в таких площинах: предметній, процесуальній та історичній – на основі таких критеріїв, як зміни в суспільстві, соціальне замовлення, структура навчально-виховного процесу.

Концепцію дослідження складають три концепти: методологічний, історичний і процесуальний. Методологічний розкриває взаємозв'язки між основними методологічними підходами до розвитку теорії і практики загальної фізичної підготовки учнів (системно-історичним, хронологічним, синергетичним) та відтворює цілісну картину такого розвитку в діяхронному вимірі. Історичний забезпечує розгляд проблеми в ракурсі історичної антропології, ретроспекції та герменевтики, що дозволяє визначити етапи розвитку загальної фізичної підготовки учнів у системі шкільної освіти. Процесуальний передбачає творче використання продуктивних ідей та практики загальної фізичної підготовки учнів.

Логіку дослідження визначає обґрунтування на основі комплексного аналізу теоретико-методологічних засад проблеми, змістовних, нормативно-правових та організаційних змін, що відбувалися у шкільній освіті України протягом 1932–2011 рр. Отже, розвиток теорії і практики загальної фізичної підготовки старшокласників розглядається як відкритий процес поступових змін, що відображає історичну еволюцію держави і суспільства, змісту і методології шкільної освіти в Україні.

Методологічним підґрунтям дослідження обрано єдність системного, парадигмального та контекстуального підходів, на підставі яких здійснено аналіз загальної фізичної підготовки старшокласників вітчизняних загальноосвітніх шкіл протягом 1932–2011 рр. Методологічне значення для дослідження мають такі закони та закономірності: єдність педагогічної теорії та практики; єдність навчання, виховання та розвитку; залежність навчально-виховного процесу закладу від зовнішніх чинників; цілісність і взаємозв'язок усіх підсистем навчально-виховної роботи в школі.

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні положення історії педагогіки щодо основних етапів розвитку педагогічної думки та проблем української школи; праці, у яких розкрито закони та закономірності цілісного процесу розвитку особистості; публікації, що розкривають хронологію розвитку та періодизацію становлення системи національної освіти; загальні положення теорії системного, особистісно зорієнтованого та здоров'язбережувального підходів до організації навчально-виховного процесу.

Для досягнення мети та розв'язання визначених завдань обрано комплекс взаємодоповнювальних **методів**:

– *теоретичні*: *пошуково-евристичний* (виявлення і нагромадження джерельних матеріалів), *бібліографічний* (систематизація та класифікація філософської, психолого-педагогічної та медико-фізіологічної літератури, архівних матеріалів, державних документів, періодичної преси з проблеми фізичної підготовки учнів вітчизняних загальноосвітніх шкіл); *історіографічний* (визначення динаміки і тенденцій процесу створення педагогічної та різнопрофільної літератури про розвиток фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл), *генетичний* (з'ясування витоків та чинників формування науково-педагогічних ідей і поглядів), *періодизації* (з метою вивчення генези досліджуваного феномена); *логіко-історичний та концептуально-порівняльний аналіз* підходів до розв'язання означеної проблеми; *узагальнення* фактологічного матеріалу; *синтез* подій та явищ, відомостей та фактів для виявлення тенденцій і перспектив реформування системи фізичної підготовки старшокласників;

– *емпіричні*: вивчення документів, де відображено зміст та організацію загальної фізичної підготовки старшокласників у різні історичні періоди існування України; лонгітудне вивчення навчально-виховного процесу загальноосвітніх шкіл для виявлення особливостей фізичної підготовки учнів старшої школи; верифікація інформації (апробація отриманих даних).

Раціонально комбіноване застосування методів дослідження доповнено технологічними прийомами прочитання та інтерпретації наукових текстів.

Джерельна база дослідження складається з комплексу різновидових (монографії, дисертації, автореферати, статті, державні документи, резолюції з'їздів та конференцій тощо), різнопрофільних (історичні, філософські, культурологічні, історико-педагогічні, педагогічні, медичні, фізіологічні, соціологічні), різножанрових (наукові, науково-популярні, публіцистичні, методичні, мемуарні) праць ХХ – початку ХХІ ст., що висвітлюють проблеми розвитку загальної середньої освіти та педагогічної думки в Україні.

Фактологічний матеріал базується на документах і матеріалах офіційного характеру:

– матеріали архівів, а саме: Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (Ф. 1, Ф. 166), Центрального державного архіву громадських об'єднань (Ф. 1, Ф. 7), Державних архівів Херсонської та Миколаївської областей, архівних фондів КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», відділу рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, науково-педагогічної бібліотеки ім. В. О. Сухомлинського;

– офіційні документи (закони, постанови уряду УРСР та СРСР, укази Президента та Верховної Ради, розпорядження та постанови Кабінету Міністрів України, міністерські накази та нормативні акти), що регулюють діяльність загальноосвітньої школи України;

– концепції і проекти освітніх реформ, у галузі «здоров'я і фізична культура» зокрема;

– наукові публікації у вітчизняній періодиці ХХ-ХХІ ст. («Педагогика», «Методика викладання фізичної культури і спорту», «Радянська школа», «Рідна школа», «Наука і освіта»), наукових збірниках педагогічного профілю, педагогічних часописах, дидактичних джерелах (матеріали педагогічних читань і конференцій, науково-методичні журнали);

– вітчизняні та зарубіжні статистичні та реферативні збірники, довідники;

– монографічні та дисертаційні дослідження названого періоду;

– програми з фізичної культури та навчальні плани загальноосвітніх шкіл досліджуваного періоду;

– інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1932–2011 роки. Вибір нижньої межі зумовлений прийняттям у 1932 р. постанови ЦК КП(б)У «Про стан фізкультури на Україні», яка підкреслила значення використання фізичної підготовки підростаючого покоління задля досягнення державних завдань, сприяла впровадженню позакласних та позашкільних форм роботи з фізичної підготовки молоді, а також постанови ЦК ВКП(б) «Про навчальні програми і режим у початковій і середній школі», завдяки якій було встановлено новий режим функціонування середньої школи. Розмежування початкової, середньої та старшої школи конкретизувало зміст і форму навчання учнів, зокрема щодо їх загальної фізичної підготовки. Верхня межа – 2011 р. – збігається із запровадженням нових навчальних програм із фізичної культури для учнів ЗОШ, розроблених на основі нових Державних стандартів базової і повної загальної середньої освіти України, відповідно до яких визначаються життєво необхідні компетентності учнів загальноосвітніх шкіл, зокрема в галузі «Здоров'я та фізична культура».

Територіальні межі дослідження. Оскільки шкільна освіта на різних етапах історичного розвитку реформувалася в умовах роз'єднаності українських земель, у складі держав, до яких належала та чи інша частина України, існували значні розбіжності щодо навчання та виховання учнів, змісту їх загальної фізичної підготовки. Тому у своїй роботі розкриваємо процес розвитку теорії та практики загальної фізичної підготовки старшокласників з початку ХХ ст. до кінця 30-х років ХХ ст. лише в Центральній, Південній і Східній Україні, тобто в Наддніпрянській Україні, що спочатку входила до Російської імперії, згодом – до Української Народної Республіки (УНР), а потім увійшла в статусі УСРР (з 1937 р. – УРСР) до СРСР. Починаючи з 40-х років ХХ ст., коли Україна територіально стала єдиною республікою у складі Радянського Союзу, розглядаємо функціонування єдиної системи шкільної освіти.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що *вперше* у вітчизняній історико-педагогічній науці:

– комплексно і системно досліджено науково-педагогічну проблему розвитку теорії та практики загальної фізичної підготовки старшокласників в історичній ретроспективі як

динамічний процес, що до сьогодні не був предметом цілісного вивчення, та обґрунтовано теоретико-методичні засади генези загальної фізичної підготовки учнів старшого шкільного віку протягом 1932–2011 рр.;

– схарактеризовано ключові принципи добору змісту загальної фізичної підготовки учнів, яку відображено як специфічну складноструктуровану багаторівневу систему; визначено загальні чинники (зовнішні суспільно-політичні умови, внутрішні освітньо-нормативні та організаційно-методичні чинники, увага держави до забезпечення належного рівня фізичної підготовки молоді, постійний пошук шляхів оптимізації фізичного виховання школярів) та провідні тенденції (хвилеподібне реформування, відносно динамічне вдосконалення, конструктивне зміщення акцентів у змісті, завданнях і функціях, підвищення мотивованості занять фізичними вправами), що детермінували реформування змісту загальної фізичної підготовки старшокласників у визначених хронологічних межах;

– з урахуванням суспільно-політичних, культурно-історичних та педагогічних детермінант обґрунтовано періодизацію розвитку системи загальної фізичної підготовки учнів старшого шкільного віку в Україні у 1932–2011 рр.: I період (1932–1951 рр.) – становлення системи фізичної підготовки учнів старшої ланки української середньої школи (з військово-патріотичним (1932–1945 рр.) та відбудовчим (1946–1951 рр.) субперіодами); II період (1951–1991 рр.) – спортизація шкільної фізичної підготовки (зі спортивно-масовим (1951–1958 рр.), освітньо-законодавчим (1958–1984 рр.) та реформаторським (1984–1990 рр.) субперіодами); III період (1991–2011 рр.) – модернізація змісту, форм і методів фізичної підготовки відповідно до національних традицій фізичного виховання (з концептуально-стратегічним (1991–2002 рр.) та стандартизаційним (2002–2011 рр.) субперіодами);

– розкрито характер методологічних, структурно-функціональних, змістових та організаційно-педагогічних змін у розвитку загальної фізичної підготовки старшокласників в Україні протягом 1932–2011 рр.;

– схарактеризовано вибір пріоритетних форм (ранкова гімнастика, рухові перерви між навчальними заняттями, спортивні змагання, фізкультурні свята) і засобів (фізичні вправи, загартовування) загальної фізичної підготовки учнів старшої школи досліджуваного періоду;

– визначено перспективи реалізації історико-педагогічного досвіду в сучасному процесі реформування загальноосвітньої школи України (упровадження програм і стратегій розвитку фізичного виховання; розроблення положень про організацію фізичного виховання, інструкцій та методичних рекомендацій із визначення нормативів; реалізація механізму швидкого та гнучкого реагування системи фізичного виховання учнів на освітні нововведення).

Уточнено внесок вітчизняних учених, державних діячів і педагогів у розвиток теорії і практики загальної фізичної підготовки учнів старшого шкільного віку.

Подальшого розвитку набули: теоретичні положення про загальну фізичну підготовку учнів як поліаспектний феномен, що розглядається як мета і процес, діяльність та її результат; систематизація та узагальнення нормативно-правової бази загальної фізичної підготовки старшокласників, змістовно-структурних компонентів педагогічної категорії «фізична підготовка учнів».

До наукового обігу введено маловідомі й невідомі архівні документи, історичні факти і відомості про зміст, форми і засоби загальної фізичної підготовки учнів старшої школи України досліджуваного періоду.

Практичне значення полягає в тому, що результати та висновки дисертаційної роботи використано в розробленні авторського спецкурсу «Організаційно-педагогічні основи загальної фізичної підготовки старшокласників», укладених до нього навчальної програми, навчально-методичного посібника, що містить теоретичне підґрунтя, методичні рекомендації, та використовується у навчально-виховному процесі ВНЗ, у системі післядипломної освіти педагогічних працівників, а також для самоосвіти вчителів фізичної культури.

Фактологічний матеріал і джерельна база дослідження можуть стати підґрунтям для наукових розвідок студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів з історії розвитку фізичної підготовки учнів в Україні, а також можуть бути використані під час розробки регіональних та навчальних програм загальної фізичної підготовки учнів старшого шкільного віку.

Основні результати дослідження впроваджено в навчальний процес КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (довідка № 01-23/90 від 26. 02. 2016 р.); Миколаївського вищого училища фізичної культури (довідка № 161 від 14. 03. 2016 р.); Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-123 від 08. 02. 2016 р.); Чорноморського державного університету імені Петра Могили (довідка № 03/321 від 11. 05. 2016 р.); Херсонського ліцею Херсонської обласної ради (довідка № 7 від 14. 01. 2016 р.); у систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників Голопристанського району Херсонської області (довідка № 11 від 18.01. 2016 р.).

Особистий внесок здобувача характеризується тим, що робота є самостійним дослідженням і стосується сучасних проблем історії і практики розвитку освітньої галузі «здоров'я і фізична культура» в Україні.

У працях [24, 30, 31, 39, 40], опублікованих у співавторстві, автором зібрано та інтерпретовано дані щодо розвитку фізичної підготовки в Україні. У колективній монографії [2] автору належить розділ «Фізична підготовка та фізичний розвиток учнів у працях В. О. Сухомлинського».

Апробація результатів дослідження. Основні матеріали й висновки було представлено автором на Міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме:

Міжнародні: «Здоровий спосіб життя – здорова людина – здорове суспільство» (Кіровоград, 2012), «Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення» (Львів, 2014), «Психолого-педагогічні засади діяльності фахівця: історія, теорія, практика» (Херсон, 2014), «Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики» (Харків, 2015), «Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні» (Львів, 2015), «Pedagogika. Dyskusje o współczesnej nauce» (Люблін, 2015), «Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем виховання і освіти» (Харків, 2015), «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості» (Херсон, 2015); *всеукраїнські*: «Науково-методичне забезпечення психолого-педагогічного моніторингу особистісного розвитку інтелектуально обдарованих старшокласників» (Київ, 2013), «Стан та перспективи розвитку культурологічної науки в Україні» (Миколаїв, 2015), «Сучасні тенденції розвитку туризму» (Миколаїв, 2015), «Модернізація змісту освіти і науки в Україні: неформальна освіта для дорослих» (Хмельницький, 2015), «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти і управління навчальними закладами» (Херсон, 2015).

Публікації. Основні теоретичні положення і результати дослідження висвітлені у 42 друкованих працях, з яких: 2 монографії (1 – одноосібна), 1 навчальний посібник, 22 статті, опубліковані у збірниках наукових праць, що входять до переліку фахових видань України (21 одноосібна), 4 статті – у періодичних наукових виданнях зарубіжних країн; 3 статті – у наукових збірках і педагогічних виданнях, 10 тез науково-практичних конференцій.

Кандидатську дисертацію на тему «Оптимізація техніко-тактичної підготовки фехтувальників-шаблістів на етапі спеціалізованої базової підготовки» (спеціальність – олімпійський і професійний спорт) було захищено у 2007 р. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (720 найменувань, з них 110 – архівні матеріали), 5 додатків. Загальний обсяг дисертації – 495 сторінок. Основний текст викладено на 390 сторінках. Робота містить 5 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, аргументовано його хронологічні межі; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання роботи; представлено концепцію й методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів; наведено відомості про їх апробацію та впровадження.

У першому розділі «**Теоретико-методичні засади генези фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл України**» здійснено змістовно-історичний аналіз загальної фізичної

підготовки підростаючого покоління; розглянуто фізичну підготовку учнів як психолого-педагогічну категорію; обґрунтовано систему фізичної підготовки учнівської молоді та проаналізовано філософсько-культурологічні витоки дослідження означеного питання.

Оскільки ключове поняття дослідження «загальна фізична підготовка учнів» змістовно та історично пов'язано з поняттями «фізичне виховання», «фізична культура», «фізичний розвиток» та «фізичне здоров'я», у процесі дослідження комплексно вивчено, осмислено на теоретичному рівні та проаналізовано такі групи праць: з питань становлення й розвитку загальної середньої освіти в Україні; з розвитку занять фізичними вправами та спортом; з історії розвитку педагогіки та теорії фізичної культури та спорту; спадщина видатних педагогів із проблем фізичної підготовки підростаючого покоління; результати сучасних наукових досліджень із питань фізичної підготовки учнів у фізіології, медицині, педагогіці, спорті.

Проблемно-тематичний і хронологічний підходи до систематизації опрацьованої інформаційної бази засвідчили, що загальна фізична підготовка учнів ЗОШ в історико-педагогічних дослідженнях та сучасних наукових працях розглядається в більшості випадків як прикладна проблема, без урахування її інструктивно-нормативної бази реалізації в середній школі. З'ясовано, що сучасні наукові дослідження присвячені вивченню різних аспектів українських традицій фізичного виховання, особливостям фізичного виховання в окремі історичні періоди розвитку українського суспільства, діяльності спортивно-фізкультурних та молодіжних організацій, формам позашкільної роботи, дозвіллевій діяльності дітей. Порівняльний аналіз наукових робіт засвідчує певні відмінності як в обґрунтуванні фактичних даних, так і у висновках історичних подій, що, очевидно, пов'язано з авторським осмисленням різних аспектів означеної проблеми. Встановлено, що системно і комплексно загальна фізична підготовка учнів старшої ланки загальноосвітньої школи не досліджувалася.

У процесі аналізу наукової літератури виявлено, що результати вивчення змісту поняття «фізична підготовка» представлені в науковому доробку Б. Ашмаріна, В. Видріна, С. Вільчковського, Т. Круцевич, В. Лук'яненка, Л. Матвєєва, В. Столбова, Ж. Холодова, Б. Шияна та інших учених. Як педагогічна категорія фізична підготовка характеризується спрямованістю та функціями, а в її структурі можна виокремити мету, завдання, засоби і результат, що визначається через конкретні параметри. Як загальнонаукова категорія вона є складною багаторівневою системою, що описується на анатомо-фізіологічному та історично-культурному рівнях.

Незважаючи на певну розбіжність у поглядах науковців щодо розуміння змісту поняття «фізична підготовка», його структури, різних підходів до реалізації, спільною є думка, що фізична підготовка учнів – це специфічна цілісна багаторівнева система, кожен рівень якої має свою структуру і специфічні особливості. Найнижчий рівень характеризується оздоровчою спрямованістю і будується на основі загальної (кондиційної) підготовки. Із підвищенням рівня

фізичної підготовки збільшується її складність і спрямованість, а найвищий рівень будується вже відповідно до принципів спортивного тренування з метою збільшення функціональних резервів організму, необхідних для певного виду діяльності.

На основі аналізу наукових досліджень у дисертації загальну фізичну підготовку старшокласників трактуємо як організований, педагогічно керований процес впливу на організм учнів з метою розвитку їх фізичних здатностей та якостей, формування життєво необхідних рухових умінь і навичок, зміцнення здоров'я та укріплення функціональних резервів, що є змістовною і структурною складовою навчального-виховного процесу загальноосвітніх шкіл та родинного виховання. При цьому розглядаємо щонайменше два аспекти:

1) діяльнісний, який включає рухову активність дитини у вигляді різних організованих (виконання фізичних вправ) і неорганізованих (неконтрольована фізична діяльність) форм, спрямованих на формування рухових умінь і навичок; розвиток життєво важливих фізичних здібностей; оптимізацію здоров'я і фізичної працездатності;

2) результативний, що характеризується сукупністю корисних надбань щодо використання форм, методів і засобів фізичної культури, які виражаються в досягненні високого рівня фізичної дієздатності.

Таким чином, загальна фізична підготовка учнів спрямована на досягнення визначеного рівня розвитку основних фізичних якостей, на оволодіння життєво необхідними вміннями та навичками і є однією з основних складових процесу фізичного виховання.

Підсумовуючи результати наукового пошуку, доцільно стверджувати, що поняття «фізична підготовка», «фізичне виховання», «фізична культура» і «фізичний розвиток» взаємопов'язані за змістом і перетинаються за структурними компонентами. Найчастіше в результативному аспекті при цьому повторюються терміни «фізична підготовленість», «фізичний стан» та «фізичне здоров'я», у процесуальному – «фізичні якості», «рухові здібності», «фізична активність». З огляду на це найважливішими показниками фізично підготовленого випускника загальноосвітніх шкіл визначено: міцне здоров'я, що уможливорює високу опірність організму; високий рівень фізичної працездатності, що забезпечує високий поріг втомлюваності; пропорційно розвинена тілобудова, правильна постава; координованість та раціональність рухів; фізкультурна освіченість, що дозволяє розуміти потреби власного тіла та ефективно використовувати фізичні вправи для досягнення успіху в житті.

Аналіз інструктивно-нормативних джерел дає змогу зробити висновок, що загальноосвітня школа є тим середовищем, де відбувається формування і розвиток особистості учнів, їх підготовка до життя, зокрема у фізичному аспекті. Сучасна українська школа складається з трьох ланок: початкової, середньої та старшої, – які разом забезпечують учням отримання загальної середньої

освіти. Кожна з ланок має свою мету, яка визначає зміст і специфіку її функціонування, проте для всіх трьох загальна фізична підготовка учнів є обов'язковим компонентом освіти.

Конструктивний пошук шляхів оновлення фізичної підготовки учнів у системі загальної середньої освіти неможливий без адекватної історико-педагогічної та філософсько-культурної рефлексії генезису й основних тенденцій її розвитку у вітчизняній педагогіці ХХ–ХХІ ст., де форми і методи, засоби і зміст загальної фізичної підготовки підростаючого покоління визначалися соціокультурними, економічними та суспільно-політичними детермінантами розвитку суспільства. Історико-педагогічні дослідження фізичної підготовки учнів базуються на аналізі державних потреб і соціальних запитів, загальних тенденцій розвитку системи середньої освіти та галузі фізичної культури, виявленні нормативно-інструктивних, матеріально-технічних та науково-методичних чинників.

Фізкультурно-спортивних терміни (стадіон, гімнастика та ін.) використовуються у працях Платона та Аристотеля, а науковими першоджерелами фізичної підготовки підростаючого покоління вважаємо твори І. Камераріуса та І. Меркуріаліса, в яких були присутні елементи міжпредметного аналізу, класифікації та систематизації рухової діяльності людини. Вивчення авторських напрацювань ХVІ ст. дає змогу стверджувати, що праці цього періоду хоча й містять цікаві відомості, проте мають радше публіцистичний характер. Значний внесок у розвиток проблеми фізичної підготовки дітей та дослідження її історико-педагогічних аспектів зробили видатні зарубіжні та вітчизняні філософи та педагоги ХVІІ – ХVІІІ ст.: Я. А. Коменський, Є. Славинецький, Дж. Локк, І. Бецкой, І. Базедов, Г. Фіт, Й. Гутс-Мутс, Й.-Г. Песталоцці та ін. Значущу роль у розвитку вітчизняної системи фізичної підготовки підростаючого покоління відіграли праці українських мислителів і науковців О. Духновича, С. Миропольського, О. Поповича, К. Ушинського, П. Юркевича. У процесі дослідження встановлено, що у ХІХ столітті до розробки означеної проблеми приєднуються лікарі та фізіологи, а саме: В. Бехтерєв, Н. Максимович-Амбодик, І. Павлов, І. Сеченов та ін.

Вивчення філософсько-культурологічних витоків проблеми загальної фізичної підготовки підростаючого покоління надало можливість констатувати, що людство за своє існування накопичило чималий раціональний досвід розвитку рухових якостей та використання рухових можливостей людини, який через навчання і виховання передався кожному наступному поколінню. Зміст фізичної підготовки молоді історично визначався практичними потребами індивіда та суспільства, спочатку – у полюванні та господарюванні, а згодом – в іншій практичній діяльності (військовій, трудовій тощо). З виникненням різних національних систем виховання, фізична підготовка стала їх складовою частиною в аспекті формування вмінь та навичок, необхідних для фізичної активності та примноження діяльнісних можливостей людини.

Аналіз джерельної бази дослідження надав можливість окреслити історико-педагогічне коло наукового пошуку і включити до нього доробки українських авторів (одноосібні та колективні монографії, навчальні та навчально-методичні посібники, брошури, статті) періоду 1900 – 2010 рр., кандидатські та докторські дисертації часів незалежності України. Аналіз зазначених джерел дав змогу окреслити тематичне коло проблеми фізичної підготовки учнів українських загальноосвітніх шкіл і з'ясувати шляхи їх розв'язання. Зокрема, встановлено, що зміст і методика фізичної підготовки учнів в основному сформувалися до початку ХХ ст., на практиці багато уваги приділялося рухливим іграм та забавам, а оздоровленню, змістовній рекреації, режиму дня – недостатньо.

Спираючись на періодизацію генезису системи загальної середньої освіти в Україні та враховуючи характерні тенденції розвитку теорії та практики фізичної культури і спорту в Україні, на підґрунті аналізу історичних подій та вивчення змісту державних документів, що стосуються змісту і організації загальної фізичної підготовки учнів, в історії розвитку загальної фізичної підготовки учнів українських загальноосвітніх шкіл доцільно виокремити протягом 1932–2011 рр. такі три періоди: I період (1932–1951 рр.) – становлення системи фізичної підготовки учнів старшої ланки української середньої школи (перший субперіод (1932–1945 рр.) – військово-патріотичний; другий субперіод (1946–1951 рр.) – відбудовчий); II період (1951–1991 рр.) – спортизація шкільної фізичної підготовки (перший субперіод (1951–1958 рр.) – спортивно-масовий; другий субперіод (1958–1984 рр.) – освітньо-законодавчий; третій субперіод (1984–1990 рр.) – реформаторський); III період (1991–2011 рр.) – модернізація змісту, форм і методів фізичної підготовки відповідно до національних традицій фізичного виховання (перший субперіод (1991–2002 рр.) – концептуально-стратегічний; другий субперіод (2002–2011 рр.) – стандартизаційний).

Установлено, що кожен із періодів має чіткі хронологічні межі, що зумовлено низкою суспільно-політичних, структурно-організаційних, галузевих освітніх і змістовно-технологічних чинників, відображених у нормативних документах.

Виокремлено й оглядово розглянуто період 1900–1932 рр. – етап зародження фізичного виховання учнів у навчальних закладах на українських землях. Саме на цьому етапі було закладено основи не лише системи фізичної підготовки учнів, а й розбудови єдиної української школи.

У другому розділі «**Загальна фізична підготовка учнів старшої школи УРСР (1932–1951 рр.)**» проаналізовано законодавчі документи, що визначали пріоритетні напрями розвитку загальної середньої освіти й галузі фізичної культури та спорту в означений період; розглянуто зміст, нормативно-правову базу, передумови, теоретичне підґрунтя та шкільну практику загальної фізичної підготовки старшокласників.

У процесі дослідження виявлено, що розвиток системи загальної фізичної підготовки учнів середніх шкіл протягом 1932–1951 рр. перебував у прямій залежності від суспільно-політичних процесів, що відбувалися всередині радянського суспільства та політико-економічних змін, які розгорталися на міжнародній арені. З'ясовано, що зміст загальної фізичної підготовки учнів, як і середньої освіти в цілому, визначався не особистими потребами дітей і підлітків, а зовнішніми чинниками – політикою держави, яка відображалася у рішеннях з'їздів Компартій УРСР та СРСР, постановах уряду радянської держави.

Протягом 20-х років ХХ ст. українські освітяни створили власну концепцію розвитку освіти, що відповідала реаліям життя в УРСР і відрізнялася від російської. Певною мірою вона демонструвала демократичність, бо шкільна освіта була загальнодоступною для всіх верств суспільства; ґрунтувалася на комплексній системі навчання, на досягненнях педагогічної науки; надавала простір для вибору методів навчання. Аналіз архівних документів дав змогу встановити, що в ці роки зміст і завдання фізичної підготовки учнів розглядалися в таких аспектах: 1) фізичне виховання як чинник всебічного розвитку особистості; 2) фізичне виховання як інструмент підготовки до праці й захисту Вітчизни; 3) фізичне виховання як складова комуністичного виховання.

Значний внесок у розвиток теоретичного підґрунтя та практичної реалізації загальної фізичної підготовки учнів українських шкіл зробили В. Блях, І. Боберський, С. Гайдучок, Е. Жарський, В. Крамаренко, Петро і Тарас Франки та ін., які не лише підготували перші підручники з окремих видів спорту та системи тренувань, а й доклали значних зусиль для популяризації занять фізичними вправами. Значний внесок у встановлення зв'язку між фізичним розвитком дитини та її фізичною підготовкою зробили такі вчені-фізіологи, як О. Анохін, Є. Аркін, М. Бернштейн, В. Гориневський, Ф. Ерісман, В. Ігнат'єв, Л. Чулицька та ін. Праці видатних фізіологів відіграли важливу роль у формуванні теоретичного підґрунтя фізичної підготовки підростаючого покоління, оскільки визначали не лише її основи, а й умови реалізації. Наголосимо, що саме із середини 20-х – початку 30-х років ХХ ст. починає активно окреслюватися медико-біологічний напрям у теорії фізичної підготовки та спортивного тренування.

На початку 1926 р. ЦК КП(б)У приймає спеціальну постанову «Про посилення роботи з фізичної культури», що стало однією з найважливіших передумов подальшого розвитку фізичної підготовки учнів. На виконання зазначеної постанови у 1927 р. гімнастику в школах було введено як обов'язковий навчальний предмет; у 1927/28 навчальному році програми з фізичного виховання були перероблені Державною вченою радою таким чином, щоб на науковому підґрунті поєднувати комплексне та предметне навчання. Програма 1927 р. вперше визначала конкретні завдання фізичної підготовки учнів і тому була покладена в основу всіх подальших програм із фізичного виховання у школах України на наступні шістьдесят років.

Перші єдині шкільні програми з фізичного виховання визначали такі завдання фізичної культури в школі: сприяння закономірному біологічному розвитку зростаючого організму з метою створення здорового, працездатного, біологічно пристосованого до сучасного соціального середовища покоління; прищеплення навичок санітарно-гігієнічної поведінки у зв'язку з різнобічним використанням сонця, повітря і води для оздоровлення та загартування організму; засвоєння учнями основ санітарії та гігієни, що давали змогу мотивувати свою поведінку не забобонами та марновірством, а науковими даними; сприяння вихованню навичок колективної організованості.

З 1927 р. навчальні програми стали єдиними та обов'язковими для всіх типів шкіл; вони склалися з двох частин: пояснювальної записки та опису навчального матеріалу. У пояснювальній записці висвітлювалися цілі й завдання фізичного виховання учнів, надавалися основні методичні вказівки щодо проведення уроків, оцінювання навчальних досягнень учнів і медико-педагогічного контролю за навчальним процесом. Зміст програми передбачав поєднання різних видів фізичних вправ, за допомогою яких вирішувалися оздоровчі, виховні та освітні завдання фізкультурної освіти. Зміст навчального матеріалу програми був обов'язковим мінімумом, який мали опанувати учні і який добирався відповідно до вікових особливостей дітей і дидактичного принципу наступності.

Загальними завданнями вивчення фізичної культури у всіх програмах визначено: навчання природним видам рухів – ходьбі, бігу, стрибкам, метанню, лазінню, рівновазі; формування правильної постави; розвиток рухових якостей, навчання правильному поєднанню рухів із диханням; оволодіння народними та спортивними іграми. При цьому значна частина навчального матеріалу повторювалася з року в рік з поступовим ускладненням. Таку концентричність науковці й офіційні структури вважали позитивною, оскільки вона сприяла найкращому опануванню навчального матеріалу, детальному оволодінню технікою виконання вправ.

У зв'язку з політехнізацією школи в період індустріалізації країни та колективізації сільського господарства в нормативних документах було визначено такі завдання «радянської фізичної культури»: виховувати борця за соціалізм міцним і витривалим; озброювати учнів відповідними моторними вміннями і цим сприяти їхній трудовій підготовці; оздоровлювати учнів засобами фізкультури; прищеплювати учням рухові вміння військово-прикладного характеру так, щоб ці вміння становили частину загальної допризовної підготовки учнів (звідси виникла потреба опанувати конкретні прикладні фізичні вправи).

Вивчення педагогічної практики показало, що в період з 1927 р. до 1929 р. у фізичній підготовці учнів превалювала теорія навичок-рефлексів. І хоча навчальні програми в Українській та Російській республіках відрізнялися, обидві базувалися на формуванні в учнів навичок як основи виховання. Така прагматична орієнтація призвела до зниження наукового рівня навчальних

програм та технологій навчання, тому вже у 1929/30 н. р. затверджено нові програми, в основу яких було покладено метод проектів.

Історична ретроспекція передумов розвитку фізичної підготовки учнів старшої школи УРСР (1932–1951 рр.) дає підстави для висновку, що 1920-ті рр. для освіти взагалі та фізичної підготовки зокрема були періодом творчих пошуків, а 1930-ті рр. становили період уніфікації навчально-виховного процесу та жорсткого контролю з боку більшовицької партії. Уніфікація національної системи освіти у загальнорадянську, що відбулася на початку 30-х років ХХ ст. у контексті соціально-економічних змін (форсована індустріалізація, суцільна колективізація, голодомор) та політичних чинників (формування тоталітарного суспільства, утвердження комуністичної ідеології, монополізації більшовицької партії, зрощення комуністичної партії з державним апаратом, масові репресії тощо), здійснювалась на основі адміністративного свавілля керівників радянської держави, всупереч думці педагогів і керівників освіти України. Це призвело до втрати прогресивних напрацювань освіти України, спричинило матеріальну шкоду народному господарству й мало негативні морально-етичні наслідки в освітянському середовищі.

На початку 1930-х рр. в Україні, як і в інших республіках СРСР, сформувалася адміністративно-командна система управління галуззю «Фізична культура і спорт», яка мала таку структуру: політичне керівництво та його апарат, державні органи виконавчої і законодавчої влади, органи управління з питань фізичної культури та безпосередні виконавці. У 1936 р. вища ланка управління в галузі отримала найменування «Всесоюзний комітет з питань фізичної культури і спорту» (ВКФКС). З цього часу структура керівництва українською радянською системою фізичного виховання, заснована на принципі вертикальної підпорядкованості, не змінювалася аж до розпаду СРСР у 1991 р.

Аналіз законодавчо-документальної бази СРСР та УРСР дав змогу встановити, що на початку 30-х років ХХ ст. було видано низку партійних постанов, якими розпочалася радикальна реорганізація системи шкільної освіти та, відповідно, системи фізичної підготовки учнів. Серед інших було визначено такі завдання школи: переробити навчальні програми відповідно до марксистського вчення, забезпечивши в них точно окреслене коло систематизованих знань; розгорнути боротьбу проти «методичного прожекторства» (метод проектів); визнати урок єдиною формою навчання, обов'язковими – іспити; визначити вчителя провідною особою навчального процесу; забезпечити тісний зв'язок навчання з продуктивною працею; зміцнити керівництво школою партійними організаціями. Саме з цього моменту розпочинається процес поступової ліквідації особливостей освітньої системи України, панівним стає партійно-класовий, ідеологічний дискурс.

У 1932 р. була прийнята постанова ЦК КП(б)У «Про стан фізкультури на Україні», яка підкреслила значення використання фізичної підготовки підрастаючого покоління задля

досягнення державних завдань, зокрема через розширення будівництва спортивних споруд разом із новими містами та селищами. Саме з цього документа, що став одним із чинників визначення нижньої межі дисертаційного дослідження, в УРСР розпочалося широке розгортання позакласних та позашкільних форм роботи з фізичної підготовки молоді.

Вивчення документів про освіту засвідчило, що протягом 30-х рр. минулого століття основна увага у фізичній підготовці учнів приділялася суспільній та особистій гігієні, фізкультурно-спортивним видовищам, оскільки це не потребувало спеціальних приладів та вартісного обладнання, високого рівня підготовки фахівців-інструкторів із фізичного виховання, матеріально-технічної бази шкіл та системи позашкільної освіти. Аналіз педагогічної практики показав, що особливої популярності в першій половині 1930-х років набули рухливі ігри, окремі види спорту, зокрема, через те, що давали змогу організовувати змістовне активне дозвілля учнів.

З'ясовано, що в ці роки зміст і завдання фізичної підготовки учнів розглядалися як чинник всебічного розвитку особистості; інструмент підготовки до праці й захисту Вітчизни; складова комуністичного виховання. Введений на початку 30-х років комплекс ГПО (БГПО («Будь готовий до праці і оборони СРСР»)) вважався нормативною основою визначення не лише змісту загальної фізичної підготовки учнівської молоді, а й оцінювання її кінцевого результату – фізичної підготовленості випускників шкіл. Відповідно до структури комплексу ГПО весь програмний матеріал для кожної шкільної групи (класу) розподілявся на такі модулі: фізичні вправи, теоретичні знання, фізкультурно-організаційні та санітарно-гігієнічні навички та навчальні нормативи. Програма містила докладні методичні вказівки та роз'яснення щодо проведення «типового уроку фізичних вправ», гімнастики до початку навчальних занять, фізкультхвилинок, масових ігор, екскурсій та спортивних свят.

Навчальна програма 1932 р. поєднувала фізичну підготовку учнів з їх військовою підготовкою, уперше встановлювала види випробувань і чіткі нормативні критерії для оцінки рівня фізичної підготовленості школярів різного віку (вказано нормативні показники для більшості видів прикладних вправ). Головним підсумковим показником успішності з фізичної культури в школі було встановлено виконання учнями 10-х (випускних) класів нормативів комплексу ГПО I ступеня.

У 1934 р. у практику роботи було введено комплекс БГПО, відповідно до якого основними завданнями фізкультурної підготовки в старшій школі визначено: виховання витривалості, спритності, влучності; розвиток головних життєво-прикладних рухових фізкультурних та санітарно-гігієнічних навичок; забезпечення нормального розвитку організму; охорона, зміцнення та загартування здоров'я; ознайомлення учнів із комплексом елементарних теоретичних і практичних знань із фізичного вдосконалення.

Військовізація фізичного виховання вимагала від учнів освоєння стрілецької справи, протиповітряної оборони, лиж, плавання, знання основних військово-політичних питань про Червону Армію, знайомство з основними принципами побудови фізичної культури в СРСР та міжнародним революційним спортивним рухом. У змісті фізичної підготовки учнів у цей період превалювала політизація, ідеологізація та воєнізація, зокрема, через піонерські організації та спортивні колективи шкіл. У ці роки в навчально-виховний процес середньої школи було запроваджено єдиний шкільний режим (розподіл учнів за віковими категоріями по класах, проведення уроків для кожної вікової категорії за окремим розкладом), роздільну форму навчання; посилення контролю за дисципліною тощо, що опосередковано сприяло успішності загальної фізичної підготовки учнів.

Встановлено, що протягом 1930–1935 рр. радянські партійні структури, не оголошуючи про проведення шкільної реформи, як у попередні роки, тоталітарно-репресивними методами зокрема, за допомогою партійних постанов, встановили на території України загальнорадянську структуру шкільної освіти. Постанови першої половини 1930-х рр. обмежували творчість учителів і встановлювали жорсткі рамки функціонування школи в Україні. Нищівною щодо системи розвитку теоретичного підґрунтя фізичної підготовки учнів та її практичної реалізації стала постанова ЦК ВКП(б) «Про педологічні викривлення в системі Наркомосів» (липень 1936 р.), яка спростувала зумовленість долі дітей біологічними і соціальними факторами, що призвело до заперечення в педагогічній науці та практиці ролі спадковості в процесі формування особистості. Цією постановою спростовувалася й фізіологічна основа фізичної підготовки учнів, тим самим знищувалося її наукове підґрунтя.

Зазначені зміни знову призводять до перегляду навчальних програм. Так, шкільна програма з фізичної культури 1937 р. стає більш орієнтованою на спорт: тепер навчальний матеріал класифіковано не за основними рухами, а за видами спорту. Від середини 1930-х років фізична підготовка підростаючого покоління сприймається владою вже не як спосіб виховання здорового пролетаріату (робочої сили), а як мобілізаційний ресурс, спосіб підвищення передусім військової, а також загальної підготовки молоді. Навчальну програму 1939 р. було розширено шляхом включення початкової військової та допризовної підготовки учнів, вимог щодо формування вмінь ведення рукопашного бою. З цього року в школах західних областей, приєднаних до України, відроджується національна школа, освіта оголошується безкоштовною, запроваджуються радянські навчальні плани.

Вивчення педагогічної практики засвідчило, що протягом 1930-х років авторитарна педагогіка витіснила залишки вільного виховання. На розвиток педагогічної науки і практики став чинитися партійний тиск. Від шкільного навчання і виховання передусім вимагалось, щоб вони були класовими, відповідали курсу комуністичної партії більшовиків. Орієнтація навчання на

програмно-предметну систему залишила поза увагою особистість учня, його потреби та інтереси. Негативною тенденцією 30-х років ХХ ст. необхідно назвати й винищення під час репресій великої кількості українських освітян (учителів, учених, співробітників Народних комісаріатів освіти, здоров'я, фізичної культури та спорту УРСР) та тренерів, що спричинило трагічні та катастрофічні наслідки як для школи загалом, так і для розвитку теоретичного підґрунтя й практики реалізації фізичної підготовки учнівської молоді.

За двадцять років радянської влади (1919–1939 рр.) в Україні було затверджено понад 6 декретів (постанов верховної влади держави, що мали силу закону до 1936 р.), близько 30 постанов ЦК КВП(б) та 11 інших документів (положень, статутів, нормативів, кодексів, декларацій) щодо функціонування середніх шкіл, визначення організації та змісту фізичної підготовки підростаючого покоління. Питання фізичного виховання учнів висвітлено й у трьох резолюціях з'їздів народної освіти та трьох з'їздів комсомолу. Наприкінці 1930-х років воєнізацією фізичної підготовки учнів стали опікуватися партійні, профспілкові та комсомольські організації.

На початку 1940-х років підвищено увагу до військової складової у фізичній підготовці учнів, для чого збільшено кількість годин на уроки фізичних вправлянь та допризовної військової підготовки. До змісту нової навчальної програми було включено фізичне виховання, стройову та стрілецьку підготовку, військову топографію, військово-санітарну справу, тактичну підготовку. Під час війни навчальні плани та шкільні програми розроблялися Комісаріатом оборони країни, у навчально-виховному процесі шкіл особлива увага зверталася на військове навчання, а військово-фізична підготовленість учнів визнавалася основним показником якості роботи школи. Для проведення занять із військово-фізичної та початкової допризовної військової підготовки фізкультурні організації та органи всезагального військового навчання повинні були безкоштовно надавати навчальним закладам стадіони, спортивні майданчики, гімнастичні зали, стрілецькі тири, катки, водні станції, лижні бази та інші спортивні споруди.

Вивчення архівних документів показало, що за роки війни було ухвалено низку важливих для розвитку шкільництва рішень: початок навчання з 7-річного віку; організація роздільного навчання хлопчиків і дівчаток (проіснувало до 1954 р.); створення нових типів навчально-виховних закладів (школи-інтернати, школи робітничої і селянської молоді, суворовські та нахімовські училища); відкриття дитячих будинків для дітей-сиріт; запровадження обов'язкової військово-фізичної та допризовної підготовки учнів.

У повоєнні роки в умовах відновлення шкіл зберігалася військова спрямованість загальної фізичної підготовки учнів. Реформування системи середньої освіти, нормативно-правове унормування її змісту, організаційних форм і методів навчання зумовили появу нових навчальних планів і програм, підручників, зокрема з фізичного виховання. Так, у серпні 1946 р. Всесоюзний

комітет у справах фізичної культури та спорту вніс зміни до комплексу ГПО: була зменшена кількість нормативів, рівень вимог був приведений у відповідність до фізичного розвитку певних вікових груп. Основною формою навчальної роботи з комплексу була визнана секція загальної фізичної підготовки.

У другій половині 1940-х років поєднання фізичної і військової підготовки школярів втратило свою необхідність. У тогочасних партійних документах були поставлені завдання розвитку масової фізкультурно-оздоровчої роботи, зміцнення здоров'я радянських людей, підірваного важкими випробуваннями і труднощами за роки війни. Саме на це була спрямована програма з фізичного виховання 1947 р., розроблена співробітниками Науково-дослідного інституту фізичного виховання і шкільної гігієни АПН СРСР, який згодом став НДІ фізіології дітей і підлітків АПН СРСР. У пояснювальній записці до цієї програми зазначалося, що з метою відновлення здоров'я до змісту фізичної підготовки учнів включено: природні рухи (біг, ходьба, стрибки у довжину і висоту, з місця і розбігу), метання в ціль і на дальність, єдиноборства, акробатику, вправи на бумі (вперше), рухливі ігри, біг на лижах. У новій програмі вперше наведені пояснення про біологічні та психологічні особливості дітей різного шкільного віку, які вчителям потрібно було враховувати при організації диференційованого підходу в процесі фізичного тренування

Наприкінці 1940-х років на державному рівні було актуалізовано необхідність посилення уваги до матеріально-технічних, організаційно-педагогічних та науково-методичних основ не лише фізичної підготовки учнів середніх шкіл, а й загальнометодичних умов навчання – змісту, форм і методів. У 1951 р. Національний олімпійський комітет Радянського Союзу приймають до Міжнародного олімпійського комітету. З цього часу основні зусилля державних органів, передусім фізичної культури і спорту спрямовуються на розвиток вищих спортивних досягнень, як індивідуальних, так і колективних. Проте фізичне виховання, повноцінний фізичний розвиток та оздоровлення дітей і підлітків – не в масовому розумінні, а в індивідуальному – залишаються поза увагою.

Проведене дослідження показало, що протягом 30-50-х років ХХ ст. загальна фізична підготовка учнів науковцями і практиками розглядалася як стрижнева умова формування «нової людини», засіб зміцнення здоров'я школярів, підготовки їх до фізичної праці та виконання завдань військового характеру.

У третьому розділі **«Фізична підготовка старшокласників в умовах реформування української школи (1951–1991 рр.)»** визначено основні складові оновлення змісту і форм загальної фізичної підготовки учнів в умовах політехнізації; представлено результати наукових пошуків та педагогічної практики.

Як засвідчують архівні джерела, ідея запровадження політехнічного навчання, яка виникла на початку 50-х років ХХ ст., через низку об'єктивних і суб'єктивних причин так і не була реалізована повною мірою. Певним чином ситуація покращилася із прийняттям Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959 р.). Визначені в Законі пріоритетні напрями розвитку середньої освіти вплинули на вимоги до змісту загальної фізичної підготовки учнів (життєво необхідні вміння та навички; укріплення фізичного здоров'я як основи фізичної працездатності).

У процесі дослідження встановлено, що протягом 1950–1990-х років українська система загальної середньої освіти також зазнавала реформаторських змін. Причому реформа 1956–1964 рр. була ініційована урядом і вперше за всі попередні роки здійснювалася послідовно: проголошення, розробка, реалізація. У цей період запроваджено нові типи шкіл, групи продовженого дня, численні фізкультурно-спортивні змагання для учнів; створено авторські школи; відбулася активізація педагогічних досліджень методичного та дидактичного спрямування. Вивчення педагогічної практики засвідчило, що це була спроба держави замінити «школу знань», яка не задовольняла тодішніх вимог щодо підготовки «нових людей», на «школу праці», яка б належним чином готувала учнів до суспільно корисної, продуктивної праці.

У першій половині 60-х років ХХ ст. багато уваги приділялося оздоровленню дітей, особливо під час зимових та літніх канікул. У країні почала розширюватися мережа дитячих таборів, зокрема на півдні України та Закарпатті. Із середини 1960-х років було збільшено кількість навчальних годин на опанування шкільного предмета «Фізична культура», зміцнено матеріально-технічну базу шкіл, розпочато створення спортивних майданчиків, що також свідчить про збільшення уваги з боку держави до питань фізичного здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовки підростаючого покоління.

Загалом протягом 60-х років ХХ століття за участю Академії педагогічних наук СРСР трансформовано навчальні плани шкільного та позашкільного фізичного виховання; налагоджено загальну фізичну підготовку в домах піонерів, піонерських таборах, дитячих парках та дитячо-юнацьких спортивних школах; започатковано нові види туризму, об'єднані рухом «Пізнай свою Батьківщину!»; розроблено перспективні плани створення комплексних спортивних споруд, зокрема й у навчальних закладах; збільшено кількість фахових курсів для більш кваліфікованої підготовки кадрів.

Наступні часткові перетворення в шкільній освіті (1964–1984 рр.) відбувалися під керівництвом правлячої партії за схемою: партійна постанова, роз'яснювальні матеріали, відомчі розпорядження, звіти. Відмінність від попередніх років полягала лише в тому, що тепер це були спільні постанови державних і партійних органів: Верховної Ради або Ради Міністрів та ЦК ВКП(б). Встановлено, що освітнє законодавство розроблялося АПН РРФСР та Міністерством

освіти РРФСР (СРСР) під контролем відповідних партійних органів, а реалізувалося Міністерством освіти УРСР. За ці роки у структурі освіти відбулися позитивні зрушення: запровадження загальної обов'язкової середньої десятирічної освіти; запровадження факультативних занять, спеціалізованих шкіл та інтернатів, зокрема, спортивного профілю. У змісті фізичної підготовки учнів також відбулися зміни, спричинені оновленням комплексу ГПО у 1972 р. На розвиток національної системи освіти позитивно вплинуло прийняття Закону Української РСР «Про народну освіту» (1974р.).

У вказаний період систематично змінювалися навчальні плани (змістовно і структурно), навчально-виховний процес ставав більш зарегламентованим. Необхідно зазначити, що для всієї системи освіти названі процеси були гальмівними, а для фізичної підготовки учнів ЗОШ – ні. Стимулюючим чинником можна вважати те, що розробка українськими науковцями навчальних програм і підручників дозволялася лише “зі специфічних предметів”, до яких фізичне виховання не входило.

У 60–80-х роках ХХ століття всі важливі документи щодо розвитку державної освіти приймалися спільно ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР. Цей період позначений активізацією використання елементів спортивного тренування в системі фізичної підготовки учнів.

Таким чином, під час різних за змістом і масштабами радянських реформ було створено державну шкільну систему освіти. Напередодні перебудовчих процесів вона, на нашу думку, досягла позитивних результатів, а саме: зростання мережі загальноосвітніх шкіл; збільшення обов'язкової тривалості загальної освіти (від 7-річної до 8-річної та 10-11-річної середньої школи); створення системи підготовки учнів до життя, професійної діяльності; фундаментальність освіти; реалізація обґрунтованої системи виховання, хоча й на комуністичних ідеалах. Водночас радянська шкільна система освіти мала негативні риси, серед яких: державний монополізм в управлінні школою, її авторитарний і політичний характер; перенасичення змісту комуністичною ідеологією; вилучення національної складової з освіти; однотипність навчальних закладів, планів, форм і методів педагогічного процесу загалом і загальної фізичної підготовки учнів зокрема.

У четвертому розділі **«Фізична підготовка учнів загальноосвітніх шкіл в умовах формування національної системи освіти України (1991–2011 рр.)»** проаналізовано нормативно-правові та змістово-стратегічні аспекти реформування системи освіти України. Проголошення незалежності України зумовило нові соціальні орієнтири та концептуальне оновлення освіти. Розпочався пошук інших форм і методів роботи з учнівської молоддю, зокрема з її фізичної підготовки. Визначено пріоритетні принципи організації навчально-виховного процесу загальноосвітніх шкіл: поєднання навчання, виховання і розвитку, зв'язок навчання з практикою життя, інтеграція педагогічних та адміністративних зусиль.

На підґрунті концептуальних положень щодо розвитку системи національної освіти, галузі «Фізична культура і спорт» та охорони здоров'я дітей і підлітків було розроблено нові державні стандарти змісту загальної середньої освіти, створено моделі особистості випускника ЗОШ.

Економічна криза в країні наприкінці 90-х рр. ХХ ст. загострила проблему матеріально-технічного забезпечення фізкультурно-спортивної діяльності та фізичної рекреації молоді, натомість інтеграція України до світового освітнього простору зумовлювала підвищення вимог до професійної діяльності особистості нового тисячоліття, зокрема й щодо рівня їх фізичної підготовленості до життя у складних мінливих умовах сучасного навколишнього середовища.

Враховуючи труднощі й суперечності розвитку України, актуальною стала розробка нової законодавчо-правової бази освітньої галузі, що визначала би нормативні основи діяльності загальноосвітніх шкіл. Потребувала реформування й галузь фізичної культури і спорту, зокрема щодо визначення пріоритетів розвитку, укріплення матеріально-технічної бази. Прийняття законів про освіту, про фізичну культуру і спорт, визначення стратегій розвитку названих галузей, закріплених у державних програмах і конкретизованих в окремих положеннях, окреслило нормативно-правове поле щодо реалізації загальної фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл.

Аналіз наукових праць засвідчив, що на межі ХХ і ХХІ століть сформувалися методологічні основи фізкультурної освіти учнівської молоді. Проте й до сьогодні її зміст продовжує розширюватися, оновлюються форми, визначаються ціннісні орієнтації та філософсько-культурологічне підґрунтя. При цьому спостерігається поступове усвідомлення національних традицій, витоків і коренів фізичного виховання та фізичної підготовки молоді. На підставі виявлених у процесі історико-педагогічного аналізу закономірностей функціонування і розвитку фізичної підготовки підростаючого покоління утвердилася думка про необхідність формування індивідуальної фізичної культури в кожній дитини, яка забезпечить їй повноцінність та оптимальність розвитку.

З огляду на розширення вимог сучасності до людини в професійному, особистісному і навіть побутовому вимірах, необхідно було визначення наукового підґрунтя процесів навчання, виховання, розвитку і тренування, яке забезпечило б повноцінний розвиток дитини, збереження й укріплення її здоров'я, формування прагнення до рухової активності і здорового способу життя. Оскільки на загальнонауковому рівні людину визнано системною цілісністю, інтегральною єдністю біологічного і соціального, фізичного і духовного, то при визначенні змісту індивідуальної фізичної культури учнів передбачено реалізацію її людинотворчої функції. На жаль, при організації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах та фізичної підготовки зокрема це положення поки що відтворюється лише в зовнішніх формах.

Аналіз нормативно-правової бази системи загальної середньої освіти незалежної України показав, що з 1990-х років основні напрями освітніх реформ були пов'язані з конструюванням сучасного варіативного змісту та оптимізації структури середньої освіти, зокрема й фізкультурної. У процесі дослідження встановлено, що за останні кілька років значно змінилися пріоритети у визначенні змісту навчального предмета «фізична культура», фізичного виховання та фізичної підготовки учнів 1-11 класів загальноосвітніх шкіл. Це відтворено в навчальних програмах, яких на сьогодні існує декілька – різних авторів і змісту, проте однакових за основними розділами та освітньо-оздоровчою спрямованістю. Широке представлення варіативних модулів у програмах надає можливість кожному навчальному закладу самостійно визначати зміст загальної фізичної підготовки учнів, її організаційно-процесуальний аспект. Усі чинні програми засновані на тому, що загальна середня фізкультурна освіта має на меті навчання школярів самостійним основним, життєво необхідним рухам і руховій діяльності, під якою розуміється свідомо рухова активність, спрямована на розвиток і вдосконалення фізичних якостей і кондицій учнів. Тобто вона задовольняє суспільні потреби в завершенні гармонізації біологічного розвитку учнівської молоді, формуванні в неї стійкої мотивації до здорового способу життя.

На основі аналізу конструктивних і деструктивних чинників розвитку фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл представлено перспективи використання позитивного досвіду в умовах інтеграції країни в європейський освітній простір. З нагромадженням окремих відомостей щодо історії фізичної підготовки учнівської молоді в Україні все більшого значення набуває їх цілісне осмислення у вигляді узагальнених концепцій. Проте систематизованих праць, які б цілісно відображали виникнення, становлення і розвиток фізичної підготовки учнів старшої школи України, немає. У зв'язку з цим важливою методологічною проблемою постає систематизація отриманих даних, яка відображає об'єктивну взаємозалежність між змістом фізичної підготовки та історичними, економічними, соціально-культурними умовам життя. Це сприятиме не лише узагальненню історичних відомостей, а й найбільш ефективному використанню їх у практичній діяльності.

Проведене дослідження дало змогу зробити такі **висновки**:

1. Загальна фізична підготовка учнів загальноосвітніх шкіл у системі національного фізичного виховання та системі загальної середньої освіти (1932–2011 рр.) є складним діалектичним процесом, на який впливали суспільно-політичні, структурно-організаційні, галузеві й змістовно-технологічні чинники.

Вивчення та поняттєво-термінологічний аналіз науково-довідкової літератури, праць українських і зарубіжних учених дали можливість визначити ключові поняття дослідження: «фізична підготовка», «фізична культура», «фізичне виховання», «фізичне здоров'я учнів загальноосвітніх шкіл» та ін.

Загальну фізичну підготовку учнів у контексті системного підходу схарактеризовано як специфічну цілісну складноструктуровану систему, що утворюється з різноманітних компонентів та елементів з їх функціональними зв'язками, відносинами та системотвірними чинниками. Визначаючи загальну фізичну підготовку учнів загальноосвітніх шкіл як організований, педагогічно керований процес впливу на організм дитини з метою розвитку її фізичних здатностей та якостей, формування життєво необхідних рухових умінь і навичок, зміцнення здоров'я та укріплення його функціональних резервів, що є змістовною і структурною складовою навчального-виховного процесу загальноосвітніх шкіл та родинного виховання, у процесі дослідження розглянуто два аспекти:

1) діяльнісний, який включає рухову активність дитини у вигляді різних організованих (виконання фізичних вправ) і неорганізованих (неконтрольована фізична діяльність) форм, спрямованих на формування рухових умінь і навичок, розвиток життєво важливих фізичних здібностей, оптимізацію здоров'я і фізичної працездатності;

2) результативний, що характеризується сукупністю корисних надбань щодо використання форм, методів і засобів фізичної культури, які виражаються в досягненні високого рівня фізичної дієздатності.

Особливістю загальної фізичної підготовки учнів українських загальноосвітніх шкіл є національні традиції тіловиховання, а її специфіку зумовлює наслідування окремих форм і методів радянської доби. Складність поняття «загальна фізична підготовка учнів» детермінує важливість урахування різноманітних загальнонаукових методологічних підходів (системного, синергетичного, особистісно-діяльнісного, праксеологічного).

2. Аналіз науково-методичних джерел дає змогу зробити висновок про необхідність узагальнення знань про історичний-педагогічний та змістовно-організаційний досвід загальної фізичної підготовки учнів старшої школи як педагогічного явища, що з'явилося разом із потребою виживання людини й існувало у тому чи іншому вигляді на кожному етапі розвитку людства.

Вивчення історії і теорії фізичної підготовки старшокласників засвідчує, що вона здійснюється шляхом послідовного проведення окремих тренувальних занять, кожне з яких є відносно завершеною самостійною організаційною формою цілісного виховного процесу. У цьому процесі всі заняття тісно пов'язані з попередніми й наступними змістом та організаційними формами. Окремі заняття різнопланові, але всі вони будуються на основі загальних фізіологічних закономірностей і визначаються умовами їх проведення, спрямованістю та послідовністю застосування форм, контингенту учнів, режиму навчання тощо.

3. Ретроспективний аналіз архівних фондів, історико-педагогічної та спеціальної літератури дав змогу виявити певну етапність дослідження історичних аспектів фізичної підготовки учнів українських шкіл залежно від соціально-економічних та організаційно-педагогічних умов і

виокремити такі періоди: 1) 1932–1951 рр. – становлення системи фізичної підготовки учнів старшої ланки української середньої школи (два субперіоди: 1932–1945 рр. – військово-патріотичний; 1946–1951 рр. – відбудовчий); 2) 1951–1991 рр. – спортизація шкільної фізичної підготовки (три субперіоди: 1951–1958 рр. – спортивно-масовий; 1958–1984 рр. – освітньо-законодавчий; 1984–1990 рр. – реформаторський); 3) 1991–2011 рр. – модернізація змісту, форм і методів фізичної підготовки відповідно до національних традицій фізичного виховання (два субперіоди: 1991–2002 рр. – концептуально-стратегічний; 2002–2011 рр. – стандартизаційний).

4. Історико-педагогічний аналіз загальної фізичної підготовки учнів періоду 1932–2011 рр. засвідчив, що зміст, форми і засоби підготовки перебували в прямій залежності від внутрішньої політики держави (суспільно-політичних, структурно-організаційних, змістовно-технологічних та галузевих змін) та ситуації у світі (міжнародної політики). Пріоритети загальної фізичної підготовки учнів визначалися загальними тенденціями розбудови освітньої галузі, галузі фізичної культури та спорту й охорони здоров'я.

Встановлено, що за радянських часів єдиною методичною основою системи фізичної підготовки учнівської молоді був комплекс ГПО, відповідно до якого впорядковувалася організаційно-педагогічна діяльність із фізичної підготовки підростаючого покоління, унормовувалося визначення її результатів.

Характерними рисами 1932–1951 рр. можна назвати такі: цілеспрямована діяльність радянської влади зі створення вертикалі управління системою освіти та галуззю фізичної культури; викорінення попередніх кадрів та принципів фізкультурної діяльності; визнання на державному рівні всезагальності та обов'язковості фізично-військової підготовки; залучення до цієї роботи місцевих державних органів, комсомолу та профспілкових організацій; відкриття спортивних клубів, закладів позашкільної освіти військово-фізичного спрямування.

Специфічними рисами 1951–1991 рр. є вихід СРСР на міжнародну спортивну арену, «спортизація» шкільного фізичного виховання, масштабне будівництво спортивних споруд, зокрема й у навчальних закладах. Особливість цього етапу полягає в тому, що всі важливі документи щодо розвитку державної освіти та галузі фізичної культури приймалися спільно урядом (Радою Міністрів) та партією (ЦК КПРС), тобто всім розпорядженням була притаманна ідеологічна спрямованість і партійна підконтрольність.

За перші двадцять років державної суверенності України – 1991–2011 рр. – прийнято 7 законів, які регламентують систему загальної середньої освіти країни, видано близько 16-ти Указів Президента України і 18-ти постанов Кабінету Міністрів, які прямо чи опосередковано стосуються проблеми фізичної підготовки старшокласників загальноосвітніх шкіл; визначено Державні стандарти початкової, базової і повної загальної середньої освіти, до яких включено і стандарти в галузі «Фізична культура і здоров'я»; розроблено численні концепції навчання і виховання дітей

та молоді, серед яких Державна концепція фізичного виховання. Суспільно-політичні детермінанти становлення країни визначали тенденції та пріоритетні напрями розвитку освіти, зокрема й системи фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл.

5. Аналіз джерельної бази дослідження надав можливість окреслити історико-педагогічне коло наукового пошуку і включити до нього праці українських авторів (одноосібні та колективні монографії, навчальні та навчально-методичні посібники, брошури, статті), написані у ХХ – на поч. ХХІ ст., кандидатські та докторські дисертації часів незалежності України. Аналіз названих джерел дав змогу з'ясувати шляхи розв'язання проблеми фізичної підготовки учнів українських загальноосвітніх шкіл. Було встановлено, що зміст і методика фізичної підготовки учнів в основному сформувалися на початку ХХ століття, на практиці багато уваги приділялося рухливим іграм та забавам, а оздоровленню, змістовній рекреації, режиму дня – недостатньо.

6. На основі системно-історичного підходу, порівняльного аналізу й зіставлення проголошених у нормативних документах завдань щодо загальної фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл та реального стану їх реалізації, представленого у звітах, аналітичних довідках, матеріалах нарад і колегій Міністерства освіти і науки України, визначено конструктивний (забезпечення системності і неперервності тренувального процесу, розширення можливостей вчителів та учнів щодо варіативності змісту підготовки, запровадження сучасних спортивних технологій) і деструктивний (ідеологізація освіти, унормування результатів фізичної підготовки учнів, невідповідність матеріально-технічної бази шкіл сучасним вимогам) вплив суспільно-політичних, структурно-організаційних, змістовно-технологічних та галузевих чинників на загальну фізичну підготовку учнів загальноосвітніх шкіл у досліджуваній період.

Прогностичні ідеї подальшого розвитку загальної фізичної підготовки учнів сформульовано на основі діяхронного аналізу, що забезпечило об'єктивність оцінки наслідків освітніх реформ та створило передумови для екстраполяції вітчизняного і зарубіжного конструктивного досвіду. Міждисциплінарний характер дослідження дає можливість виявити синергетичний ефект сучасного впливу вищезазначених чинників на загальну фізичну підготовку учнів, основними напрямками реалізації яких є:

– розробка шкільних програм із навчального предмета «Фізична культура», що мають базуватися на засадах варіативності, інтеграції фізкультурно-спортивної та оздоровчо-рекреаційної діяльності;

– забезпечення формування в учнів індивідуальної фізичної культури на основі усвідомленого визнання цінності фізичного здоров'я, необхідності в здоровому способі життя;

– активізація функціональних резервів організму та формування його адаптаційних механізмів, що забезпечить людині успішне пристосування до мінливих умов довкілля;

– імплементація в національну систему фізичного виховання кращого світового досвіду загальної фізичної підготовки учнів.

Дисертація не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми і засвідчує необхідність подальшої розробки таких її питань: науково-теоретичні основи системи загальної фізичної підготовки учнів, встановлення співвідношення необхідного й достатнього у визначенні змісту підготовки, критеріїв оцінювання результату фізичної підготовленості, задоволення потреб і запитів учнів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Рошчін І. Г. Загальна фізична підготовка учнів ЗОШ: історія, теорія, практика (кінець ХІХ – початок ХХІ століть): монографія / І. Г. Рошчін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – 344 с.

2. Рошчін І. Г. Фізична підготовка та фізичний розвиток учнів у працях В. О. Сухомлинського / І. Г. Рошчін // Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського та актуальні проблеми сьогодення: колективна монографія / В. В. Кузьменко, Г. М. Сагач, Н. В. Слюсаренко та ін.; за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – С. 129–146.

3. Рошчін І. Г. Використання маркетингу в діяльності загальноосвітніх навчальних закладах / І. Г. Рошчін // Вісник національного університету оборони України / ред. В. В. Стасюк. – Київ, 2015. – Вип. 1 (31). – С. 195–202.

4. Рошчін І. Г. Витоки наукових знань про людину та її сутність / І. Г. Рошчін // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2015. – Вип. 748. Педагогічні науки. – С. 142–153.

5. Рошчін І. Г. Внесок українських науковців у становлення і розвиток теорії фізичного виховання підростаючого покоління (друга половина ХVІІ – початок ХХ століть) / І. Г. Рошчін // Педагогічні науки: збірник наукових праць Херсонського державного університету. – Херсон, 2015. – Вип. 68. – С. 60–65.

6. Рошчін І. Г. Завдання загальної фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл на різних етапах їх функціонування / І. Г. Рошчін // Вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 767: Педагогічні науки. – С. 175–182.

7. Рошчін І. Г. Загальна фізична підготовка учнів до продуктивного життя як невід’ємна складова навчально-виховного процесу загальноосвітніх шкіл / І. Г. Рошчін // Актуальні проблеми

державного управління, педагогіки та психології / Херсон. нац. техн. ун-т; голов. ред. В. Г. Бутенко. – Херсон, 2015. – Вип. 1 (12). – С. 87–90.

8. Рошчін І. Г. Законодавча база фізичного розвитку учнів загальноосвітніх шкіл України / І. Г. Рошчін // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах : збірник наукових праць / Класичний приватний ун-т ; [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2015. – Вип. 44 (97). – С. 45–51.

9. Рошчін І. Г. Змістовне дозвілля учнів як необхідна умова їх всебічного розвитку / І. Г. Рошчін // Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія / редкол.: С. М. Ніколаєнко (відп. ред) [та ін.]. – Київ, 2016. – Вип. 233. – С. 198–208.

10. Рошчін І. Г. Ідеї Петра Лесгафта щодо фізичного виховання школярів / І. Г. Рошчін // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України ; відп. за вип. В. М. Бабич. – Київ, 2015. – Вип. 86, ч. 1. – С. 3–6.

11. Рошчін І. Г. Концептуальне підґрунтя фізичної підготовки учнів вітчизняних загальноосвітніх шкіл / І. Г. Рошчін // Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія / редкол.: С. М. Ніколаєнко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2015. – Вип. 230. – С. 140–148.

12. Рошчін І. Г. Масова школа: сучасний стан, проблеми, перспективи / І. Г. Рошчін // Вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Чернівці, 2015. – Вип. 759 : Педагогічні науки. – С. 171–182.

13. Рошчін І. Г. Організаційно-педагогічні засади моніторингу фізичного розвитку учнів загальноосвітніх навчальних закладів / І. Г. Рошчін // Освіта та розвиток обдарованої особистості / Ін-т обдарованої дитини НАПН України ; голов. ред. Н. Федорова. – Київ, 2013. – Вип. 13. – С. 28–32.

14. Рошчін І. Г. Погляди Володимира Бехтерева на особистість та умови її правильного розвитку / І. Г. Рошчін // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах : збірник наукових праць / Класичний приватний ун-т ; [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2015. – Вип. 45. – С. 203–209.

15. Рошчін І. Г. Ретроспективний аналіз процесу формування програмно-інструктивної бази фізичного виховання учнів в Україні (кінець XIX початок XX століть) / І. Г. Рошчін // Педагогічний альманах : збірник наукових праць / Херсонська академія неперервної освіти; голов. ред. В. В. Кузьменко. – Херсон, 2015. – Вип. 28. – С. 303–311.

16. Рошчін І. Г. Розвиток теорії фізичного виховання учнів ЗОШ (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) / І. Г. Рошчін // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Київ, 2016. – Вип. 87. – С. 77–81.

17. Рошчін І. Г. Теоретико-методичні основи вдосконалення вербального інтелекту старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів / І. Г. Рошчін // Педагогічні науки : збірник наукових праць Херсонського державного університету / відп. ред. Е. С. Барбіна. – Херсон, 2013. – Вип. 64. – С. 343–347.

18. Рошчін І. Г. Фізична підготовка учнівської молоді у школах України у ХХ сторіччі / І. Г. Рошчін // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Серія: Педагогічні науки. – Глухів, 2015. – С. 259–269.

19. Рошчін І. Г. Фізичне здоров'я учнів загальноосвітніх шкіл: сутність проблеми / І. Г. Рошчін // Вісник національного університету оборони України / ред. В. В. Стасюк. – Київ, 2015. – Вип. 2 (32). – С. 148–155.

20. Рошчін І. Г. Фізіологічне підґрунтя підготовки дитини до взаємодії з навколишнім світом / І. Г. Рошчін // Педагогічний дискурс : збірник наукових праць / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія ; голов. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький, 2015. – Вип. 19. – С. 160–168.

21. Рошчін І. Г. Характеристика вітчизняних навчальних програм фізичної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів (1991–2012 рр.) / І. Г. Рошчін // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології / Херсон. нац. техн. ун-т; голов. ред. В. Г. Бутенко. – Херсон, 2015. – Вип. 2 (12). – С. 85–88.

22. Рошчін І. Г. Школа майбутнього – школа розвитку / І. Г. Рошчін // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки : збірник наукових праць / голов. ред. Г. В. Локарева. – Запоріжжя, 2015. – Вип. 204. – С. 176–183.

23. Рошчін І. Г. Виховання культури потреб учнів в системі фізичної підготовки у педагогічних поглядах В. Сухомлинського / І. Г. Рошчін // Педагогічний альманах: збірник наукових праць. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – Вип. 26. – С. 106–111.

24. Кузьменко В. В. Фізична підготовка старшокласників в умовах реформування української школи (50-ті – 60-ті рр. ХХ століття) / В. В. Кузьменко, І. Г. Рошчін // Педагогічний альманах : збірник наукових праць. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – Вип. 29. – С. 253–261.

25. Рошчін І. Г. Основи загальної фізичної підготовки старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів : навчальний посібник / І. Г. Рошчін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – 224 с.

26. Roshchin I. G. Historical aspects of occurrence of physical preparation as the focused pedagogical process / Ihor G. Roshchin // Austrian journal of humanities and social sciences scientific journal. – 2015. – 11. – P. 42–44.

27. Roshchin I. G. Mainstreaming monitoring of physical development of pupils of secondary educational establishments / Ihor G. Roshchin // European Journal of Education and Applied Psychology. – 2015. – 3. – P. 112–115.

28. Roshchin I. G. The physical development of schoolchildren as the foundation of effective educational work eastern [Electronic resource] / Ihor G. Roshchin // European scientific journal. – Düsseldorf, 2016. – P. 99–102. – Mode of access: <http://kaf.ep.onaft.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/DOI-10.12851-EESJ201602.pdf>

29. Roshchin I. G. The system of knowledge about the physical development as a means of pedagogical influence on students of secondary schools / Ihor G. Roshchin // The USA journal of applied sciences is an international, English/German/Russian language. – 2015. – 4. – P. 38–40.

Опубліковані праці апробаційного характеру

30. Рошин И. Г. Необходимость оптимизации психологического климата в команде волейболисток – важный аспект в организации тренировочных занятий / И. Г. Рошин, Д. О. Казаков // Здоровий спосіб життя – здорова людина – здорове суспільство : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Кіровоград, 5-6 квітня 2012 р.). – Кіровоград : КНТУ, 2012. – С. 230–233.

31. Рошин И. Г. Психологічна підготовка тренерів з фітнесу / І. Г. Рошин, Т. Г. Чижик // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (Львів, 15-16 травня 2014 р.). – Львів : ЛДУФК, 2014. – С. 315–320.

32. Рошин И. Г. Актуалізація управлінської діяльності учбово-пізнавальним процесом учнів загальноосвітніх навчальних закладів / І. Г. Рошин // Психолого-педагогічні засади фахівця : історія, теорія, практика : матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (Херсон, 18-19 вересня 2014 р.) / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – С. 169–172.

33. Рошин И. Г. Вектори реформування школи / І. Г. Рошин // Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем виховання і освіти : Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції : (Харків, 24-25 липня 2015 р.). – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2015. – С. 30–33.

34. Рошин И. Г. Школа як соціально-педагогічна ланка суспільства / І. Г. Рошин // Психологія та педагогіка сучасності: проблема та стан розвитку науки і практики в Україні: Збірник тез

наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21-22 серпня 2015 р.). – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2015. – С. 68–71.

35. Рошцін І. Г. Фізична краса і фізична досконалість як глобальна мета фізичної підготовки учнівської молоді / І. Г. Рошцін // «Pedagogika. Dyskusje o współczesnej nauce»: zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej (Warszawa, 30-31. 08. 2015). – Warszawa : Wydawca : Sp.z o. o. «Diamond trading tour», 2015. – S. 20–25.

36. Рошцін І. Г. Реалізація здоров'язберігаючих підходів до учнів ЗОШ як умова успішності їх фізичної підготовки до життя / І. Г. Рошцін // Пріоритетні наукові напрями педагогіки і психології: від теорії до практики : Збірник тез Міжн. наук.-практ. конф. : (Харків, 9-10 жовтня 2015 р.). – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2015. – С. 58–62.

37. Рошцін І. Г. Історичні аспекти розвитку теорії фізичного / І. Г. Рошцін // Теоретико-методологічні основи розвитку освіти і управління навчальними закладами : матеріали І Всеукраїнської науково-методичної веб-конференції (23 грудня 2015 р., м. Херсон): в 2 ч. / за ред. Кузьменко В. В., Слюсаренко Н. В. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – Ч. 2. – С. 74–77.

38. Рошцін І. Г. Фізична культура як основа гармонійного розвитку нації / І. Г. Рошцін // Стан та перспективи розвитку культурологічної науки в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 26 березня 2015 р.). – Миколаїв : МФ КНУКіМ, 2015. – С. 115–120.

39. Рошцін І. Г. Характеристика принципів менеджменту в туристській індустрії / І. Г. Рошцін, С. М. Рошціна // Сучасні тенденції розвитку туризму : Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. : Збірник тез доповідей (Миколаїв, 5 листопада 2015 р.). – Миколаїв : ВП «МФ КНУКіМ», 2015. – Ч. 1. – С. 104–108.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

40. Кузьменко В. В. Місце і роль загальної фізичної підготовки учнів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл / В. В. Кузьменко, І. Г. Рошцін // Таврійський вісник освіти / голов. ред. А. М. Зубко. – Херсон, 2015. – Вип. 2. – С. 90–95.

41. Рошцін І. Г. Сохранение здоровья учащихся общеобразовательных школ как необходимое условие успешности их физической подготовки к жизни / И. Г. Рошцин // Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири / гл. редактор Л. Ф. Чупров. – Черногорск, 2015. – Вып. 2. – С.45–51.

42. Рошцін І. Г. Актуалізація совершенствования теоретических основ повышения надёжности спортивной деятельности [Електронний ресурс] / И. Г. Рошцин // Науковий вісник Львівського державного університету фізичної культури. – Вип. № 10 (43) 2011 – Львів, С. 42–47. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/SNU/2011-10/Roszin_6.pdf

АНОТАЦІЯ

Рошін І. Г. Теорія і практика загальної фізичної підготовки старшокласників загальноосвітніх шкіл України (1932–2011 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми розвитку теорії та практики загальної фізичної підготовки учнів старшої середньої школи в історико-педагогічній ретроспективі. Обґрунтовано теоретико-методичні засади генези загальної фізичної підготовки учнів старшого шкільного віку протягом 1932–2011 рр. Визначено й розкрито суспільно-політичні, змістовно-організаційні чинники впливу на розвиток системи загальної фізичної підготовки учнів у досліджуваній період.

Виокремлено в історії розвитку загальної фізичної підготовки учнів українських ЗОШ протягом 1932–2011 років такі періоди: I період (1932–1951 рр.) – становлення системи фізичної підготовки учнів старшої ланки української середньої школи; II період (1951–1991 рр.) – спортизація шкільної фізичної підготовки; III період (1991–2011 рр.) – модернізація змісту, форм і методів фізичної підготовки відповідно до національних традицій фізичного виховання. Визначено можливості творчого використання конструктивного історичного досвіду загальної фізичної підготовки учнів в умовах сучасного реформування загальноосвітньої школи.

Ключові слова: загальна фізична підготовка, учні старших класів, середня освіта, теоретичне підґрунтя фізичної підготовки школярів, нормативно-правова база фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл, періодизація розвитку фізичної підготовки учнівської молоді.

АННОТАЦИЯ

Рошин И. Г. Теория и практика общей физической подготовки старшеклассников общеобразовательных школ Украины (1932–2011 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки Украины, 2016.

Диссертация посвящена исследованию проблемы развития теории и практики общей физической подготовки учащихся старшей средней школы в историко-педагогической ретроспективе. Обоснованы теоретико-методические принципы генезиса общей физической подготовки учеников старшего школьного возраста в течение 1932–2011 гг. Определены и

раскрыты общественно-политические, содержательно-организационные факторы влияния на развитие системы общей физической подготовки учащихся в исследуемый период.

Выделены в истории развития общей физической подготовки учеников украинских общеобразовательных школ в течении 1932–2011 годов следующие периоды: I период (1932–1951 гг.) – становление системы физической подготовки учащихся старшего звена украинской средней школы; II период (1951–1991 гг.) – спортизация школьной физической подготовки; III период (1991–2011 гг.) – модернизация содержания, форм и методов физической подготовки в соответствии с национальными традициями физического воспитания. Определены возможности творческого использования конструктивного исторического опыта общей физической подготовки учащихся в условиях современного реформирования общеобразовательной школы.

Ключевые слова: общая физическая подготовка, ученики старших классов, среднее образование, теоретические основы физической подготовки школьников, нормативно-правовая база физической подготовки учащихся общеобразовательных школ, периодизация развития физической подготовки учащейся молодежи.

ANNOTATION

Roshchin I. H. Theory and practice of general physical training of senior secondary schools students of Ukraine (1932–2011). – On the right of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor in Pedagogical Sciences, speciality 13.00.01 – The General Pedagogy and the History of Pedagogy. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2016.

Dissertation focuses on the problems of the theory and practice of general physical training of senior secondary schools students as open dynamic systems in historical and pedagogical retrospect. The importance of physical training overall value of the younger generation not only as the economic potential of Ukraine, but also as part of strengthening the nation's health, confirmed in a number of government documents. On the basis of documentary base, analysis of the theory and practices of schools and the sector of physical culture and sport defined and disclosed socio-political content and organizational factors influence the development of general physical training of students in the study period reasonably genesis determinants, content, form, means and methods of general physical training of Ukrainian students of secondary schools in 1932–2011.

The conceptual basis of research possible to reconstruct a complete "historiographical image" of the history of general physical training of senior secondary schools students in Ukrainian territory and find out practical deployment process by soviet historiography (1932–1991) and the latest period (1991-2011). In a defined logic research proved informative, legal and organizational changes taking place in the school education of Ukraine in 1932–2011.

The use of complementary set of theoretical research methods (search and heuristic, bibliography, historiography, genetic) systematized and classified philosophical, psychological, educational, medical and physiological sources, government documents on the issue of general physical preparation of students, determined the dynamics and trends of the process of accumulation of teaching and different literature development of the theory and practice of physical training of students of secondary schools, found the origins and factors of scientific and pedagogical ideas and views on the theoretical basis of general physical training high school students, generally based on factual material synthesis events and phenomena, information and facts to identify trends and the prospects for reforming the system of physical training high school students.

Defined scientific research foundation gave reason to develop the theory and practice of general physical training of senior secondary schools students seen as an open process of gradual change, which reflects the historical evolution of the state and society, the content and methodology of secondary education in Ukraine.

On the ground of complex systems analysis in the history of general physical training of Ukrainian students in secondary schools during 1932–2011 the following periods were singled out: I period (1932–1951) – becoming the system of physical training of Ukrainian senior secondary school students (with military and patriotic – 1932–1945 years and recovery – 1946–1951 years subperiods); II period (1951–1991) – sport improvement of school physical training (with sports and mass – 1951–1958 years, educational and legislative – 1958–1984 years, and reform – 1984–1990 years subperiods); III period (1991–2011) – modernization of content, forms and methods of physical training in accordance with national traditions of physical education (with conceptual and strategic – 1991–2002 and standardized – 2002–2011 subperiods). The general causes (external socio-political conditions, internal educational and regulatory, organizational and methodological factors, the attention of the state to ensure an adequate level of physical preparation of young people, the constant search for ways to optimize physical education students) and leading trends (fluctuating reform relatively dynamic improvement constructive shift in the content, objectives and functions, increase motivation exercise) that determined reform of general physical training of senior secondary schools students in certain chronological limits.

Through a comprehensive analysis of the educational process of secondary school and practice of extracurricular activities with senior students determined the choice of priorities forms (morning gymnastics, motor breaks between classes, sports, fitness holidays) and assets (physical exercise, hardening) of total physical training of senior secondary schools students during 1932–2011. Thanks to the constructive analysis the possibilities of creative use of modern reform of secondary schools in Ukraine productive ideas of historical and educational experience overall physical training of senior secondary schools students (the mechanism of rapid and flexible response system of physical education of

students on educational innovation; extrapolation of domestic and foreign experience problems in theory and the practice of physical education).

The study of primary sources (copyright texts and archival documents) allowed to specify the contribution of national scientists, statesmen and educators and practitioners to the theory and practice of general physical training of senior secondary schools students. Extensive analysis of the theoretical basis of general physical training of students gave reason to consider the general physical training of students as polyaspect phenomenon, defined as the purpose and process activity and its results.

Keywords: general physical training, secondary school students, secondary education, theoretical basis of physical training of students, legal framework of physical training of students of secondary schools, periods of students' physical training development.

Підписано до друку 02.08.2016 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 02/16/2-6

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.

ФО Осадца Ю.В.